

В.Дз.Старычонак

Беларуская літаратура

**Дапаможнік
для абітурыентаў**

Выданне 4-е, дапрацаванае

**МІНСК
«ВЫШЭЙШАЯ ШКОЛА»
1996**

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ

Шаноўны дружа!

У гэтым годзе перад табой пайстала складаная задача — здаць уступны экзамен па беларускай літаратуры. На ім ты павінен выявіць глыбокія гісторыка-тэарэтычныя веды, уменне аналізаваць мастацкі твор з пункту гледжання сённяшняга дня, паказаць высокі ўзровень свайго эстэтычнага і інтэлектуальнага развіцця. Вырашыць пастайленую задачу, безумоўна, не так проста. Каб у некаторай ступені палегчыць працэс падрыхтоўкі да экзамену, створаны гэты дапаможнік. У структурным плане ён складаецца з трох частак. У першай выкладаюцца агульныя патрабаванні да экзамену і даюцца метадычныя парады абітурыенту: характарызуецца магчымыя памылкі і сродкі іх пазбягання, прыводзяцца асноўныя крытэрыі ацэнкі вуснага экзамену. Сліс твораў па сучаснай беларускай прозе, паэзіі і драматургіі, тэмацаца 100 найбольш ужывальных літаратурных тэрмінаў. У другой (асноўнай) частцы асвятляюцца пытанні, акрэсленыя праграмай па беларускай літаратуры для паступаючых у ВНУ. Пасля кожнага раздзела прыводзяцца крылатыя словы (афарызмы) з твораў разглядаемых асветнікаў, дзеячаў культуры і пісьменнікаў, якія можна выкарыстаць для абгрунтавання сваіх меркаванняў у

час адказу, а таксама кантрольныя пытанні і заданні, якія дапамогуць табе праверыць свае веды, узровень самападрыхтоўкі. Трэцяя частка, аформленая ў выглядзе дадатку, змяшчае творы, якія рэкамендуюцца абітурыентам для завучвання на памяць, а таксама спіс неабходнай літаратуры.

Безумоўна, падручнік не можа прэтэндаваць на поўны ахоп матэрыялу і вычарпальнае асвятленне ўсіх праблем. Ён ні ў якім разе не можа быць для абітурыента панацэхай, шпаргалкай. Таму не трэба механічна завучваць адказы, не ўнікачы ў іх сэнс. Карысць можа прынесці толькі творчая перапрацоўка прыведзенага матэрыялу, яго аналіз.

Калі ты адчуваеш патрэбу ў нашай дапамозе і згодзен разам з намі падрыхтавацца да ўступнага экзамену, праверыць свае веды, то за справу. Мы верым у цябе і жадаем поспехаў!

Аўтар

РЕГИСТРАЦИЯ

Агульныя патрабаванні да вуснага экзамену па беларускай літаратуры і метадычныя парады абітурыенту

Экзаменацыйны білет па беларускай літаратуры ўключае ў сябе два пытанні, якія ахопліваюць перыяд развіцця беларускай літаратуры ад старажытных часоў да нашых дзён. Пытанні для білетаў складаюцца на аснове Праграмы для паступаючых у ВНУ. Па змесце яны не выходзяць за межы школьнай праграмы і могуць быць прысвечаны творчасці асобных пісьменнікаў ці паэтаў, характарыстыцы некаторых твораў і іх герояў, вызначэнню мастацкіх асаблівасцей твораў і інш. Напрыклад:

I. 1. Вобраз князя Вітаўта ў драме М. Гусоўскага «Песня пра зубра».

2. Раман у вершах Н. Гілевіча «Родныя дзеці» — вострасюжэтны твор пра сучаснасць.

II. 1. Рэальнае і казачнае ў паэме «Тарас на Парнасе».

2. Выкрыццё Гарлахвацкага і гарлахватчыны ў камедыі К. Крапівы «Хто смяецца апошнім».

III. 1. Рэвалюцыйна-вызваленчыя матывы ў творчасці Цёткі.

2. Чалавек і прырода ў сучаснай беларускай літаратуры.

IV. 1. Вобразы засцяпковай шляхты ў п'есе В. Дуніна-Марцінкевіча «Пінская шляхта».

2. «Жыццё — выпрабавальнасць чалавека на чалавечнасць» (па творах А. Дударова).

V. 1. Майстэрства Я. Коласа — гумарыста і сатырыка ў апавяданні «Соцкі падвёў».

2. Тэма Вялікай Айчыннай вайны ў беларускай літаратуры.

VI. 1. Вобраз Сымона Зябліка ў драме Я. Купалы «Раскіданае гняздо».

2. Агульначалавечыя матывы ў творчасці М. Танка.

Экзаменацыйныя білеты у некаторых выпадках (звычайна на гуманітарных факультэтах) уключаюць не два, а тры пытанні. Трэцяе пытанне, як правіла, звязана з агульнакультурнымі тэмамі (гл. Праграму).

Асноўнымі крытэрыямі ацэнкі вуснага экзамену звычайна з'яўляюцца:

1. Дакладнае веданне пытання, адсутнасць фактычных памылак. Так, напрыклад, многія абітурыенты не помняць герояў твора, блытаюць ці відазмяняюць імёны і прозвішчы, не заўсёды правільна характарызуюць эпоху, не ведаюць аўтарскай пазіцыі, кампазіцыі твора і інш.

2. Паўната і глыбіня адказу, г. зн. дастаткова сумы інфармацыі аб прадмеце разважання, вычарпальнасць аргументацый, наяўнасць неабходных каментарыяў і інш.

3. Навукова-тэарэтычны ўзровень, г. зн. адпаведнасць ведаў сучаснаму ўзроўню літаратуразнаўчай навукі. Напрыклад, калі абітурыент разглядае мастацкі твор з пункту гледжання яго кампазіцыі, ён павінен зыходзіць з тых паняццяў і тэрмінаў, якія прыняты ў сучасным літаратуразнаўстве.

4. Інтэлектуальны ўзровень адказу, г. зн. уменне абітурыента абагульняць, класіфікаваць, сінтэзаваць факты і з'явы, праўдаваць іх, даказваць, сцвярджаць, абгрунтаваць свае выказванні і інш.

5. Наяўнасць маўленчых памылак, выкліканых няведаннем арфаграфічных, граматычных і сінтаксічных правіл, а таксама эмацыянальнай узбуджанасцю, тэмпам выказвання, баязлівасцю абітурыента.

Кожнае з пытанняў патрабуе ад абітурыента ведання агульнага стану развіцця беларускай літаратуры, яе жанравага і тэматычнага багацця, умення аналізаваць мастацкія творы, разумення іх сутнасці, а таксама паказу сваіх адносін да апісаных пісьменнікам з'яў, падзей, дзеянняў і ўчынкаў герояў.

Адказ па беларускай літаратуры — гэта заўсёды рашэнне задачы, прапанаванай у фармулёўцы пытання. Таму трэба ўважліва прачытаць пытанне, асэнсаваць яго і толькі пасля гэтага пераходзіць да працы над адказам. Амаль заўсёды абітурыенты пішуць не поўныя адказы, а алгарытмы — тэзісы ці планы, што абумоўлена абмежаваннем у часе пры падрыхтоўцы

адказу. Тэзісы і планы могуць быць як сціслымі, лаканічнымі, так і разгорнутымі, падрабязнымі. Прыкладзём прыкладныя варыянты планаў і тэзісаў па творах М. Гусоўскага, Ф. Багушэвіча, К. Крапівы, М. Лынькова, М. Танка, А. Дударова.

**ВОБРАЗ КНЯЗЯ ВІТАЎТА У ПАЭМЕ
М. ГУСОЎСКАГА «ПЕСНЯ ПРА ЗУБРА»**

1. Гісторыя напісання паэмы М. Гусоўскага «Песня пра зубра».

2. Зубр як сімвал беларускай зямлі і яе жыхароў. Параўнанне ляснога волата з князем Вітаўтам.

3. Князь Вітаўт як справядлівы ўладар, разважлівы кіраўнік. Паказ князя ў паўсядзённай вайскова-падрыхтоўчай і выхаваўчай дзейнасці. Высякароднасць, чуласць да падначаленых, патрабавальнасць, строгаць — асноўныя рысы характару князя.

4. Адносіны аўтара да Вітаўта. Ідэалізацыя М. Гусоўскім гэтага вобраза.

5. Параўнанне князя Вітаўта з Сігізмундам Старым і іншымі князямі, якія прарываліся да ўлады і багацця.

6. Вынікі дзейнасці Вітаўта: «густа ён справамі век насяліў свой» (дабіўся цэнтралізацыі ўлады, і Вялікае княства Літоўскае ў час яго княжання дасягнула небывалага росквіту).

7. Князь Вітаўт і сённяшні дзень. Значэнне паэмы, пераклады яе на беларускую мову.

ПАЭМА Ф. БАГУШЭВІЧА «КЕПСКА БУДЗЕ!»

1. Ф. Багушэвіч добра ведаў цяжкае жыццё сялянства, якое задыхалася ад беззямелля, цярпела нястачы. У паэме (яе называюць і вершаванай апавесцю) «Кепска будзе!» паэт паказвае бесчалавечнасць царскіх чыноўнікаў і паноў, бясконцыя пакуты простага беларускага мужыка, рост яго самасвядомасці.

2. Аліндарка — галоўны герой твора. Ён нарадзіўся ў сакавіку, нешчаслівым, па народных павер'ях, месяцы: зімовыя запасы з'едзены, а да лета яшчэ далёка. «Кепска будзе!» — такімі словамі сустракае бацька

Змест

<i>Ад аўтара</i>	3
<i>Агульныя патрабаванні да вуснага экзамену на беларускай літаратуры і метадычныя парады абітурыенту</i>	5
Праграма па беларускай літаратуры	27
<i>Літаратура эпохі Сярэднявечча (X—XV ст.) і Рэнэсансу</i>	43
Ефрасінія Полацкая (1110—1173)	45
Кірыла Тураўскі (каля 1130 — каля 1182)	48
«Слова пра паход Ігараў»	49
Францішак Скарына (да 1490 — каля 1551)	54
Мікола Гусоўскі (каля 1480—1533)	60
<i>Беларуская літаратура другой паловы XVII — пачатку XVIII ст.</i>	66
Станаўленне беларускай прозы	66
Андрэй Рымша (каля 1550 — пасля 1595)	67
Сімяон Полацкі (1620—1680)	68
Станаўленне беларускай драматургіі	70
<i>Беларуская літаратура XIX ст.</i>	74
Вікенцій Гавінскі (1786—1855)	76
Канстанцін Вераніцын (1834—1904)	78
Вінцэнт Дунін-Марцінкевіч (1807—1884)	82
Кастусь Каліноўскі (1838—1864)	89
Францішак Багушэвіч (1840—1900)	94
Янка Лучына (1851—1897)	101
Адам Гурыновіч (1869—1894)	104
<i>Беларуская літаратура XX ст.</i>	107
Цётка (Алаіза Пашкевіч) (1876—1916)	113
Янка Купала (1882—1942)	120
Якуб Колас (1882—1956)	143
	349

Максім Багдановіч (1891—1917)	167
Кандрат Крапіва (1896—1991)	176
Кузьма Чорны (1900—1944)	188
Уладзімір Дубоўка (1900—1976)	197
Уладзімір Жылка (1900—1933)	202
Міхась Лынькоў (1899—1975)	207
Пятрусь Броўка (1905—1980)	212
Максім Танк (1912—1995)	221
Аркадзь Куляшоў (1914—1978)	230
Пімен Панчанка (1917—1995)	239
Янка Брыль (нар. у 1917 г.)	247
Іван Мележ (1921—1976)	251
Іван Шамякін (нар. у 1921 г.)	258
Васіль Быкаў (нар. у 1924 г.)	262
Уладзімір Караткевіч (1930—1984)	268
Сучасная беларуская паэзія	274
Ніл Гілевіч	277
Рыгор Барадулін	280
Анатоль Вярцінскі	284
Генадзь Бураўкін	286
Сяргей Законнікаў	287
Янка Сіпакоў	289
Алесь Разанаў	291
Яўгенія Янішчыц	294
Эмігранцкая паэзія	295
Сучасная беларуская проза	303
Іван Навуменка	310
Алесь Адамовіч	311
Вячаслаў Адапчык	312
Віктар Казіно	313
Віктар Карамалаў	315
Сучасная беларуская драматургія	317
Андрэй Макаёнак	319
Алесь Петрашкевіч	321
Аляксей Дудараў	322
Мікола Матукоўскі	324
Творы, якія рэкамендуюцца абітурыентам для завучвання на памяць	327
Літаратура	346

Старычонак В. Дз.

С 77 Беларуская літаратура: Дапам. для абітурьентаў. — 4-е выд., дапрац. — Мн.: Выш. шк., 1996. — 350 с.

ISBN 985-06-0200-1.

Чацвёртае выданне дапаможніка, дапоўненае і пашыранае, падрыхтавана ў адпаведнасці з праграмай па беларускай літаратуры для ВНУ і пабудавана так, каб кожны выпускнік змог самастойна, без настаўніка асэнсаваць вывучанае ў школе, ліквідаваць прабелы ў сваіх ведах. У дапаможніку выкладаюцца агульныя патрабаванні да экзамену, характарызуюцца магчымыя памылкі і сродкі іх пазбягання, тлумачацца 100 найбольш ужывальных літаратурных тэрмінаў, прыводзяцца біяграфіі пісьменнікаў, сур'ёзная ўвага ўдзяляецца найбольш складаным пытанням літаратуразнаўчага працэсу. Пасля кожнага раздзела прыводзяцца крылатыя словы (афарызмы) з твораў разглядаемых пісьменнікаў, а таксама кантрольныя пытанні і заданні для праверкі сваіх ведаў, узроўню самападрыхтоўкі.

Дапаможнік знойдзе шырокае выкарыстанне не толькі сярод выпускнікоў школ і тэхнікумаў, але і ў літаратурных гуртках, факультатывах, семінарах, сярод слухачоў падрыхтоўчых курсаў.

Трэцяе выданне выйшла ў 1995 г.

С 882060000—037 Дадат.—96
М 304(03)—96

ББК 83.3(4Бел)я729